

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

ביטול איסור שמקורו הוא מראי עין או סכנה

א. ביטול איסור שמקורו הוא 'מראית עין'

שאלה מעניינת בדיני ביטול איסור לכתחילה נשאלה בשו"ת אמרי טעם. האם מותר לבטל איסור שאסרו חז"ל משום מראית עין? לדוגמא, דם דגים אסור משום מראית עין, ועל מנת לאוכלו יש להניח בו קשקשים כדי להראות שהוא דם דגים. האם ניתן להתיר באופן אחר, כגון להוסיף אותו לתבשיל שיש בו ששים כנגדו וכך הוא יתבטל או שהדבר אסור מדין 'ביטול איסור לכתחילה'?

בעל ה"אמרי טעם" משיב הדבר מותר, מאחר והסיבה שאסור לבטל איסורים היא שאם נתיר זאת לא יהיו כלל איסורים בעולם, והכל יהיה מותר. סיבה זו שייכת רק באיסור מחמת עצמו, אך בדבר שמותר מצד עצמו, ורק אסרו אותו משום מראית עין, לא שייכת סיבה זו, וממילא יהיה מותר לעשות זאת. ובפרט בדוגמא שהבאנו, שהתירו את המראית עין על ידי קשקשים אין טעם לאסור על ידי ביטול⁴.

אולם בדיני ביצים משמע להיפך. שכן במקרה של דם שנמצא בביצה באופן שלא אוסר אותה (מעיקר הדין, אלא רק מחמת מראית עין), פסק השו"ע שאם טרפו את הביצה בשוגג מותרת. הש"ך מבאר שמאחר והאיסור בדם זה הוא רק מדין מראית עין מאחר ועירבו בשוגג מותר, אך אם היה מערבו במזיד אסור. הרי לפנינו, שאף בדבר שאסור רק מדין מראית עין אסור לבטל איסור לכתחילה.

להלכה, נראה שבדברים בהם חז"ל הגדירו דרך היתר (כגון, דם דגים שכנסו בכלי- מותר לשתותו אם יתנו בו קשקשים) מותר לבטל לכתחילה. בדברים בהם לא הגדירו דרך היתר (כגון, דם בקשר הביצה) אסור לבטל לכתחילה⁵.

ב. ביטול דגים שהתערבו עם בשר

שאלה מצויה ומעשית בדיני ביטול איסור לכתחילה שייכת למאכלים שיש בהם סכנה. דבר ידוע ומפורסם שאסרו לאכול דג ובשר יחד משום סכנה. מה הדין כאשר התבשל דג עם בשר, האם מותר לבטל את הדג או הבשר על ידי עירובו בחתיכות אחרות? מצינו שלש שיטות בדבר:

א. יש אומרים שמאחר ולא שייך בדין זה איסור, לא שייך דין ביטול איסור. לכן מותר לכתחילה לרבות חתיכות ולבטל את החתיכה שיש סכנה באכילתה³.

ב. יש אומרים שמאחר ומדאורייתא אסור לאדם להכניס עצמו לסכנה, אסור לבטל את החתיכה, שהרי הוא מבטל איסור⁴.

ג. דעת הט"ז שבדבר שאסור משום סכנה כלל אין ביטול ותמיד הוא מסוכן (גם כשיש נגדו ששים)⁵.
להלכה פסק הגר"ע יוסף זצ"ל כדעה הראשונה⁶.

מקורות והערות

1. מדוע אסור לבטל איסור לכתחילה?

בשול"ת יד אליהו (רגולר כתבים סי' א) כתב בשיטת הראב"ד שהדבר אסור מדאורייתא שזוהי סברה פשוטה, שאילו היה מותר לבטל איסור יוכל כל אדם לאכול טריפות ונבלות וטומאות על ידי ביטול חד בתרי, ומדוע הצריכה התורה למכור את הנבלה לגוי או להשליך את הטריפה לכלב אלא ודאי שהתורה אוסרת לבטל איסורים לכתחילה כדי שנקיים את מצוות ה' 'קדושים תהיו' ועל ידי הימנעות מאיסור תוכר בנו הקדושה.

ובשול"ת חשבה לטובה (סי' יד הביאו בספר דרכי הלכה עמ' קמז) חידש חידוש גדול, שממה שאמרו חז"ל "אינו דומה מי שיש לו פת בסלו" משמע שיש קצת הזנה כשהאדם יודע שמזונותיו מוכנים לפניו, ממילא אם עומד לבטל את האיסור בהיתר הרי ניזון מעט מהאיסור עוד קודם שיתבטל. אמנם חידוש זה נראה קצת קשה שהרי אי אפשר לומר שהנאה זו נחשבת אכילה וביטול איסור אסור גם באיסור אכילה ולא רק באיסורי הנאה.

לשיטת התוס' שהאיסור הוא רק מדרבנן מבאר בחשבה לטובה (שם) שמאחר ומה שאנו הולכים אחר הרוב הוא כשאי אפשר לברר, אך כשיש ביכולתנו לברר לא הולכים אחר הרוב, ממילא לא שייך לבטל איסור לכתחילה כלומר להביא דבר שהוא מבורר למצב בו לא יהיה מבורר.

והחת"ם סופר בתשובה (או"ח סי' קכט) ביאר שחכמים אסרו לבטל איסורים על מנת שלא יהיה כל אחד הולך ומבטל לפי שזהו נגד כוונת התורה שיהיו דברים אסורים (בדומה לדברי היד אליהו).

בשול"ת אמרי טעם (סי' קיח) דן באריכות בשאלה "איסור שאסרו חז"ל משום מראית עין אם מותר לבטלו בידיים להוסיף עליו עד ששים. מי נימא דלא גרע משאר איסור, או דילמא הואיל ואין בו איסור בעצם אלא שאסרו משום מראית עין מותר לבטלו?"

להלכה הוא מסיק להתיר מאחר והסיבה לאסור ביטול איסור היא שאם כן לא יהיו כלל איסורים בתורה וכל האיסורים יבטלו, ממילא באיסור מראית עין שבאמת הוא היתר ולא איסור אלא שיש עליו איסור מצד אחר, לא שייך לאסור לבטלו לכתחלה.

2. בשו"ע (סי' סו סע' ה) פסק "נמצא הדם בביצה במקום שאינו אוסר את כולה, ולא זרק הדם, ושכח וטרף הביצה עם הדם, נראה לי שהוא מותר". וביאר הש"ך (ס"ק יא) "שהרי יש פוסקים דאין בדם זה איסור כלל אפילו מדרבנן ואפילו לדברי האוסרים אותו מדרבנן היינו שלא לאכלו בעינו משום מראית העין אבל אם נתערב שלא מדעת שרי וכ"כ הרשב"א וכו' עכ"ל ומשמע דאם ערב מדעת אסור וכן כתב העטרת זהב והיינו לדידיה או למי שנתבטל בשבילו משום קנסא כדלקמן סימן צט סעיף ה". הרי

שאף דבר האסור משום מראית אסור לבטל לכתחילה. אך אולי ניתן לחלק שבדם בביצה אין פתרון כלל מה שאין כן בדם דגים הרי ניתן להניח בו קשקשים ולהתיר ומה גרע זה מזה?

3. בפתחי תשובה (סי' קטז ס"ק ג) דן במחלוקת בין הט"ז והאחרונים האם לדבר שיש בו סכנה מועיל ביטול בששים או לא. בתוך דבריו הוא כותב "הכא בודאי לא שייך מבטל איסור שהרי אין זה איסור רק כ"ז שמרגישין הטעם של דג בקדרת בשר יש בו סכנה וכשיוסיפו ולא יהא עוד טעם דג מורגש בקדרת בשר לא יהיה עוד סכנה".

בדומה לזה, בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' עד) דן בהיתר אבקת ביצים שמיובאת מחו"ל ובתוך דבריו הוא דן בשאלת הסכנה בביצים קלופות ומשמע מדבריו שהוא מתיר לבטלן ולא לחשוש לסכנה.

4. כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רפח) "ומה ששאל אם מותר לבטל לכתחילה דבר שי"ב חשש סכנה בסמ"ך. והביא דברי מש"ז סי' ק"ב סוס"ק י"ב וסי' ק"ט שפ"ד ס"ק י"ג ובפת"ש סי' קט"ז ס"ק ג' מיקל אם יש לסמוך ע"ז למעשה. הנה גם בחמ"ד הל' תערובות סי' ט"ז כתב בפשי' דבזה ל"ש דין אין מבטלין לכתחילה. וע"ש עוד ה' תערובות הנכפל סי' ט' שכתב דהוי כעושה דבר מר למתוק. וראיתי בס' מקמ"ח ליו"ד סי' קט"ז שעמד ג"כ על חקירה זו והביא ראי' מהא דחולין צ"ז ע"א כיילת באלפס הוי ואר"י ליטעמי' קפילא. ופירש"י שהיו שקץ דגים קטנים באלפס של בשר וא"כ איכא חשש סכנה והו"ל לצוות לבטל לכתחילה ע"י הוספה ובע"כ דאסור. והנה בגוף הדבר דמהני ס' לגבי חשש סכנה כבר העירו הפר"ח ביו"ד שם ובמש"ז או"ח סי' תקי"ג ס"ק ב' והביאו ראי' מש"ס הנ"ל. וע' בשו"ת ספר יהושע בפו"כ סי' קס"ז שהעיר ג"כ בזה. והביא שם דברי רמב"ם שבסי' פ"ג דכלית הוא דג טהור ובעכצ"ל דכל החשש הוא רק מצד סכנה ומוכח דמהני ס'. אבל מ"מ י"ל דהתם אמר דליטעמי' קפילא לענין לידע אם צריך להוסיף דאם לא ירגיש טעם א"צ להוסיף כלל. ובגוף הדין שנחלקו אי מהני ביטול בס' בדבר סכנה הנה במק"א הבאתי מדברי מהרי"ל בליקוטיו ה' או"ה בדין סממית שנמצא בציר של דגים קרושים שהתיר הדגים. ושם דף מ"ה ע"ב מבואר דסממית היינו שפינא ומוכח דמהני ס'. וע' במג"א סי' שט"ז ס"ק כ"ג ורש"י תהלים ק"מ ושו"ת ב"ש חיו"ד סי' פ"ו. וע' שב"י ח"ג סי' ע' ובתשו' חוה"ש סי' ס"ז וח"ס יו"ד סי' ק"א עוד בענין זה דפשוט המנהג להקל ע"י ס'. ובכ"ז הבו דלא לוסף להקל גם לבטל לכתחילה נגד דעת כמה אחרונים המחמירים בזה גם בדיעבד וכמ"ש הט"ז והסכים עמו הבל"י. וע' בשו"ת שו"מ מהדורא ד' ח"א סי' כ"ח באמצע התשו' שהביא ראי' מרש"י ב"ק קט"ו שכ' בהא דאסור להשקות בהמה מים מגולים שמא יאכלנה. והא בודאי יש ס' בבהמה נגד המים הנבלעים בבהמה ובע"כ דל"מ ס' בסכנה. ואח"ז דחה די"ל דמ"מ לכתחילה אסור לבטל ולכן לא ישקנה

לכתחלה וע"ש מ"ש עוד לצדד להקל לבטל סכנה לכתחלה. ולפמ"ש בנה"כ ליישב קו' הד"מ שהובא בט"ז דשאני זיהרא דנחש דמיקלי קלי אין ראי' משם כלל. ועכ"פ לדינא נ"ל כמ"ש".

והגר"ע יוסף זצ"ל כתב בתוך דבריו בנידון זה (יביע אומר ח"א יו"ד סי' ח) "הגאון מסיגוט בשו"ת אבני צדק (חיו"ד סי' מט) שהעלה לאסור להוסיף ולבטלו בששים, משום שסכנה ג"כ הוי בכלל איסורי תורה, ואין מבטלין איסור לכתחלה, ודלא כהפתחי תשובה שכל להקל. ע"ש. גם ראיתי בשו"ת יד יוסף (ירושלים תרסג, חיו"ד סי' נח), שכל ג"כ לתלות דבר זה במחלוקת הפוסקים אי מבטלין איסור לכתחלה הוי מה"ת או מדרבנן, דלראב"ד דהוי מה"ת אסור להוסיף גם בסכנה, אבל לדברי התוס' שהביא הר"ן דהוי מדרבנן, והכי קי"ל, כמ"ש הש"ך (סי' צט סק"ז), א"כ מותר לבטלו, שבודאי לא יסכן את עצמו לאכלו בלי ביטול וכו'. ע"ש. ובאמת שראוי לחוש לד' הראב"ד דביטול איסורין הוי מדאורייתא, שכן דעת כמה גאוני עולם, וכמ"ש בעה"ש (סי' צט סק"ד), שכן דעת הרמב"ם והראב"ד וראב"ן והרא"ה והריטב"א. ע"ש. וע"ע בשד"ח (מע' א כלל ו)".

5. ט"ז (סי' קטז ס"ק ב)

6. הכרעת הגר"ע יוסף זצ"ל (שם) בתוך דברי אחרונים רבים. וע"ע בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה רביעאה ח"א סי' כח), יד יהודה (סי' צט פה"א ס"ק יד), שו"ת דעת כהן (סי' נה), בדה"ש (סי' צט ביאורים ד"ה אין עמ' עב).